

Отношенията между Московската и Константинополската патриаршии през 1960-те – началото на 1970-те по материали на архива на Отдела за външни църковни връзки

Излязлата в сп. «Церковь и время» **статия на протоиерей Сергей Звонарьов**, кандидат по богословие, секретар по делата на далечната чужбина на Отдела за външни църковни връзки на Московската патриаршия, докторант в Общочърковната аспирантура и докторантура «Св. равноапостолни Кирил и Методий», е посветена на отношенията между Руската и Константинополската православни църкви в периода на разцвет на международната дейност на Московската патриаршия, свързан с личността на втория председател на Отдела за външни църковни връзки митрополит Ленинградски и Новгородски Никодим (Ротов). Бележитият йерарх и дипломат на Руската църква, човекът, който по право може да бъде наречен религиозен лидер, е придавал голямо значение на контактите между Московската и Константинополската патриаршии. При тези контакти е трябвало да се отчита както ролята на Фенер в православния свят, така и тесните му връзки със световните политически центрове.

Дневният ред на двустранните отношения е бил доста обширен и е включвал подготовката на Събора на Православната църква, междуправославното сътрудничество при обсъждане на темите, вълнуващи поместните Православни църкви, въпроса за признаването на автокефалния и автономен статут на църквите от страна на Константинополската патриаршия, юрисдикционната принадлежност на църковните територии, диалога с Римокатолическата църква, протестантските и древните Източни църкви, икуменическият диалог в рамките на международните християнски организации, положението на руското монашество на Света Гора и много други. През разглеждания период двете Поместни църкви са успявали да намерят допирни точки дори по сложните теми, или най-малкото да зложат основа за бъдещи компромиси.

Отношенията с Константинополската патриаршия са по онова време в центъра на вниманието на Руската православна църква. Обширната кореспонденция, налична в архива на Отдела за външни църковни връзки на Московската патриаршия, свидетелства за тесните контакти между двете църкви през 60-те – началото на 70-те години на XX в. Тази кореспонденция включва немалко неща, които не са били публикувани, пък и не са могли да бъдат публикувани в официалния църковен печат и в частност на страниците на «Журнал Московской Патриархии». Писмата на свещеноначалието на Москва и Константинопол, изразяващи позициите им по актуални въпроси

на двустранния дневен ред, съдържащи покани и братски молби, съставляват най-съдържателната част на фонда на Архива на ОБЦС по изучавания въпрос. На изследователя, който иска да получи информация за кръга на общуване на представителите на двете църкви и повдиганите в преписката между тях въпроси, ще помогнат подборките от документи, обединени от рубриката «Преписка с различни лица», която също така се пази в Архива на Отдела. Църковните архивни документи помагат за обогатяването на историческите ни знания в областта на външните връзки на Руската църква. Принос за тяхното изследване през различните години са внесли М.В. Шкаровски, О.Ю. Василюва, А.Л. Беглов, О.Л. Церпицкая и други църковни и светски учени.

Дневният ред на двустранните връзки

Контактите между двете църкви са продължение на общуването през предходния период, но получават нов размах и съдържание. Важно събитие на предходния период е участието на делегацията на Константинополската църква в тържествата в Москва през 1957 г., посветени на 40-тата годишнина на възстановяването на патриаршеството в Руската църква.

И Руската, и Константинополската църква в лицето на своите предстоятели изразяват заинтересуваността си от предварително разглеждане на въпросите, предизвикващи взаимен интерес, сред които е и въпросът за подготовката на бъдещия Събор на Православната Църква и предшествания го Предсъбор[1]. Други теми, привлекли вниманието на двете църкви, са участието в дейността на Световния съвет на църквите, присъствието на руското монашество на Света Гора, отношението към църковните структури, които по това време не са в общение с поместните Православни църкви, сред които е и Руската задгранична църква.

Предизвикват напрежение въпросите за дейността на т.нар. Северноамериканска митрополия и на Западноевропейската екзархия на руските енории, която по това време е в юрисдикцията на Константинополската патриаршия. Руската църква констатира, че липсва адекватна реакция или, казано с по-прости думи, че решенията на Московската патриаршия за тези църковни структури просто се игнорират от Константинопол.

Американският континент притежава по това време също конфликтногенен потенциал поради това, че там съществуват едновременно структури на различни поместни Православни църкви, най-големите от които са Гръцката православна архиепископия на Америка в юрисдикцията на Константинополската патриаршия и Патриаршеската екзархия на Северна и Южна Америка в състава на Московската патриаршия. Пак там резидира и Северноамериканската митрополия, възприемана от Руската църква като разколническа структура. Отказът от канонична оценка на тази митрополия, негласното признаване на нейния глава и йерарси, фактите на съслужение на

представители на Гръцката православна архиепископия с духовенството на митрополията, недоволството от това, че ръководителите на митрополията биват канени на общоправославни американски срещи, недоуменията и протестите, пораждани от нелегитимните преходи на клирици от една юрисдикция в друга – всичко това създава негативен фон в отношенията между Москва и Константинопол на американското направление. Този фон се изостря и от политическия компонент в отношенията между двете суперсили – СССР и САЩ, които използват църковния фактор, за да засилят собствените си позиции. Властите на Съединените щати не гледат с безразличие на въпроса ще получи ли разпространение на северноамериканския континент лоялната към американското правителство Гръцка православна архиепископия или, напротив, структурите на Московската патриаршия. Американските власти обръщат внимание на потенциалното засилване на позициите на Московската патриаршия в Северна Америка при едно евентуално установяване на канонични отношения между Руската църква и Северноамериканската митрополия. В интерес на Вашингтон е сближаването на митрополията с Гръцката архиепископия и поддържането на разделението между митрополията и Патриаршеската екзархия.

Други болезнени точки във взаимоотношенията на двете църкви, чиито корени лежат далеч назад във времето, е дейността на Руската задгранична църква, юрисдикционната принадлежност на Финландската православна църква, чиято автономия е получена от Константинополската патриаршия, отказът на Фенер да признае автокефалния статус на Полската и Албанската православни църкви, Православната църква в Чехословакия, положението на руското монашество на Света Гора. На тези сложности във взаимоотношенията на Москва и Константинопол обръща внимание Патриарх Алексий в посланието си до Константинополския предстоятел от 7 март 1953 г.^[2] «Интереси, несъвместими с църковната полза», «увличане от светски начала»^[3] – това са все формулировки, загатващи за намеса на политически сили в църковните дела. Константинополският Патриарх е под силното влияние на САЩ във въпросите, засягащи православно присъствие в Северна Америка и Западна Европа. Американските власти гледат да не допуснат евентуално засилване на позициите на Руската православна църква извън границите на СССР. Впрочем, политиката им носи изгоди и на Фенер, който има претенции за юрисдикция над цялата православна диаспора.

Експанзията на Фенер на каноничната територия на Московската патриаршия през първата половина на XX в. не може да остане без отговор от страна на Руската православна църква. Предмет на спорове са също така и църквите в Естония и Латвия, чиято юрисдикционна принадлежност претърпява трансформации в зависимост от промените в държавния статус на балтийските страни след разпадането на Руската империя, разширяването на западните територии на Съветския съюз в навечерието на Втората световна война и действията на германските окупационни власти по време на войната. През разглеждания от нас период Фенер

запазва юрисдикцията си над Естонската автономна православна църква (ЕАПЦ), или, както я наричат още, «Естонската архиепископия». Нейният Синод резидира в Стокхолм, а енориите – в редица страни на Европа, Америка и Австралия (САЩ, Канада, Австралия, Великобритания, Швеция, Федерална Република Германия и др.). Руската църква не признава каноничния статус на ЕАПЦ и подчертава обстоятелството, че всички епископи, свещенослужители и миряни, всички енорийски общини в Естония и канонически, и териториално-фактически са под юрисдикцията на Московската патриаршия. През март 1969 г. Патриарх Алексий пише на Константинополския предстоятел за недопустимостта на епископската хиротония на протоiereй Сергей Самон, разглеждан като глава на ЕАПЦ, и повтаря отново апела си от август 1961 г. за поправяне на наличното в календара на Еладската православна църква споменаване на Естонската църква като структура с автономен статут в състава на Константинополската патриаршия[4].

Фенер претендира и за исторически юрисдикционни права над Украинската православна църква въпреки неоспоримия факт, че и Украинската църква, и църквите на балтийските страни се управляват от епископи, ръкоположени в Москва и подчиняващи се на Руската църква. Особено чувствителна тема във взаимоотношенията на двете църкви са контактите на Фенер и Гръцката православна архиепископия на Северна и Южна Америка с ръководителите и представителите на украинските «самосвяти», обединени в «Украинска православна църква в САЩ и Южна Америка». Тези контакти забележимо се засилват след като Московската патриаршия дава автокефалия на Православната църква в Америка през април 1970 г. Главата на Архиепископията архиепископ Иаков (Кукузис) се среща с представителя на «Украинската православна църква в САЩ» «епископ» Мстислав Скрипник, а през юли 1971 г. Скрипник се среща и с Патриарх Атинагор. Последният изпраща поздравително послание до участниците в т. нар. седми събор на Украинската православна църква в САЩ, състоял се през октомври 1971 г. и избрал Мстислав Скрипник за «митрополит» и глава на разколническата структура. Патриархът на Москва и цяла Русия Пимен пише на Патриарх Атинагор за силното си учудване от факта, че предстоятелят на Константинопол се обръща към Мстислав Скрипник като към законен йерарх[5].

В кореспонденцията на двамата предстоятели звучат и проблеми, възникващи във взаимоотношенията на енориите на двете юрисдикции, такива като отказът на епитропа на гръцката енория в Цюрих (и едновременно гръцки консул) К. Герцос да признае действителността на тайнствата Брак и Кръщение, извършени над православни гърци в цюрихския храм «Възкресение Христово» към Западноевропейската екзархия на Московската патриаршия[6].

В отделни случаи, свързани с църковни контакти с лица, намиращи се в разкол, Фенер демонстрира вяност към църковните канони и поставя на мястото им йерарсите, позволили си да ги нарушат.

Голямо напрежение в отношенията между двете патриаршии възниква през април 1970 г., когато Руската църква предоставя автокефален статут на Православната църква в Америка. Активната кореспонденция между патриаршеските престоли изважда наяве непреодолими разногласия по въпроса за историческото присъствие на Руската църква на американския континент, за майчините ѝ права спрямо Северноамериканската митрополия, за правомощията на Москва да взема решения без предварителни консултации с Фенер и при липса на общоправославно решение по въпроса за предоставянето на автокефалия[7]. Участниците в кореспонденцията си остават при своето мнение, а отказът на Фенер да признае автокефалната Православна църква в Америка става за дълги години нерешим проблем във взаимоотношенията на Москва и Константинопол.

Взаимните посещения

През цялото продължение на разглеждания период – 1960-те и началото на 1970-те – личните срещи и контакти на предстоятелите на Москва и Константинопол се възприемат като действени механизми за прогрес в решаването на застарелите църковни проблеми. През декември 1960 г. Светейшият Патриарх Алексий начело на църковна делегация посещава Фенер. Тема на неговите срещи и общуване с Патриарх Атинагор става кръгът от проблеми, свързани с юрисдикционната принадлежност на православните енории с руска традиция в Западна Европа, с установяването на канонични връзки между Константинополската патриаршия, Албанската православна църква и Православната църква в Чехословакия, както и с автокефалния статут на Грузинската православна църква. Впоследствие тези теми се разискват в преписката между предстоятелите на Москва и Константинопол, в рамките на която биват изпращани и информационни исторически материали за историята на Православието в Грузия, Албания и Чехословакия, за каноничния статут на техните църкви.

През 1961 г. представителят на Константинополската патриаршия в Световния съвет на църквите епископ Мелойски Емилиан (Тимиадис) оценява цариградската визита на Патриарх Алексий като «изключително важна» и «с голямо историческо значение»[8].

Размяната на църковни делегации, посещенията на отделни йерарси спомагат за завързването на лични контакти и приятелски отношения, което е принос за укрепването на връзките между Москва и Константинопол. Така например, в края на юли – началото на август 1965 г. по покана на председателя на ОВЦС митрополит Ленинградски и Ладожки Никодим пределите на Руската църква са посетени от Родоския митрополит Спиридон (Синодинос) и Карпатоския митрополит Апостол (Папайоану). Те се срещат с Патриарх Алексий и извършват съвместни богослужения с митрополит Никодим. През февруари-март 1966 г. Москва е посетена от Илиополския и Тирски

митрополит Мелитон (Хадзис). Активен участник в икуменическото движение, той през 1965 г. посещава в състава на делегация на Константинополската патриаршия Рим, Лондон и Утрехт, за да информира главите на Римокатолическата, Англиканската и Старокатолическата църкви за решенията на Третото всеправославно съвещание на остров Родос (1–15 ноември 1964 г.). Гръцкият йерарх се среща със Светейшия Патриарх Алексий, разговаря с председателя на ОВЦС митрополит Никодим, в това число и по темите, свързани с развоя на диалога на Православната Църква с инославните църкви и древните Източни нехалкидонски църкви. Като израз на братска любов Патриарх Алексий изпраща по него на Патриарх Атинагор икона, която Константинополският предстоятел окачва в домашния си параклис. Предполага се, че в отговор ще се извърши посещение на митрополит Никодим във Фенер, което е планирано първоначално за април 1968 г., но след това по технически причини е отложено за май, а накрая и за неопределено време. Причината за това е отказът на Турция да му издаде виза. Патриарх Алексий неведнъж моли Патриарх Атинагор да съдейства за издаването на турска виза на председателя на ОВЦС[9]. В ответните си послания Патриарх Атинагор изразява горещото си желание посещението на митрополит Никодим във Фенер да се състои, но пък и посочва, че не може да помогне за решаването на проблема с визата[10]. Междувременно в ОВЦС се подготвя обширен дневен ред на евентуалните преговори между митрополит Никодим, Патриарх Атинагор и йерарсите на Константинополската патриаршия. В нея влизат всички актуални по това време въпроси на взаимоотношенията на Москва и Константинопол: бъдещата визита на Патриарх Атинагор в Москва; подготовката на Предсъбора и обсъждането на дневния ред на заседанието на Междуправославната комисия в Женева; въпросите на православно-англиканския и православно-старокатолическия диалог; позицията на Константинопол по въпросите на взаимоотношенията с Римокатолическата църква, отношението му към Четвъртата асамблея на Световния съвет на църквите и самата тази организация; отношението на Константинопол към Руската задгранична църква и Северноамериканската митрополия, както и към Западноевропейската екзархия на руските енории; евентуалното признаване на автокефалния статут на Православната църква в Чехословакия, предоставен от Московската патриаршия през 1951 г., от страна на Фенер; попълването на руските монашески общини в Света Гора; евентуалното изключване от списъка на подведомствените институции на Константинополската патриаршия, публикуван всяка година в междуправославния гръцки календар-справочник, на Православната църква в Чехословакия, Естонската и Латвийската архиепископии и Православната църква в Унгария; и най-сетне мястото на Грузинската православна църква в диптисите.

Минават месеци, а перспективите на посещението на председателя на ОВЦС във Фенер си остават неясни. В Москва решават да се възползват от участието на заместник-председателя на Отдела епископ Зарайски Ювеналий (Поярков) в заседанието на подготвителния комитет на Световната конференция по въпросите на религията и мира в Истанбул за провеждане на лична

среща с предстоятеля на Константинополската църква. Турската страна обаче за пореден път отказва входна виза на представителя на Отдела.

В Москва очакват ответно посещение на Патриарх Атинагор, канен неведнъж от предстоятеля на Руската църква. Като жест на взаимност след посещението на Светейшия Патриарх Алексий във Фенер през декември 1960 г., тази визита би трябвало да послужи като свидетелство за братско общение на двамата патриарси, а също и като възможност за лично обсъждане както на въпросите на двустранния дневен ред, така и на въпросите, свързани с другите поместни Православни църкви. През август 1967 г. Патриарх Атинагор съобщава на Патриарх Алексий намерението си да посети Руската църква в края на септември – началото на октомври 1967 г.[11]. Програмата на визитата предвижда срещи не само с предстоятеля на Руската православна църква, но и с Католикоса-патриарх на цяла Грузия Ефрем II и Католикоса на всички арменци Вазген I. Тази визита трябва да открие програмата на посещенията на Константинополския Патриарх в Сръбската, Румънската и Българската църкви, а също и във Ватикана, Англиканската и Старокатолическата църкви, както и в Световния съвет на църквите. Руснаците обаче предлагат сроковете на визитата да се отложат или за декември 1967 г., или за първата половина на 1968 г., най-добре през май[12]. На срещата си с гръцкия посланик в Москва Георгиос Варсамис митрополит Никодим обяснява причините на това отлагане: настъпващият 50-годишен юбилей на съветската държава, поради което всички хотели на високо ниво в Москва ще бъдат запълнени от гости на правителството[13]. Патриарх Атинагор е готов да посети Москва в началото на май 1968 г., но Патриарх Алексий, позовавайки се на напредналата си възраст и старческите си недъзи, както и на категоричното нареждане на лекарите да изкара лечебен курс, моли Константинополския Патриарх да отложи визитата си за по-благоприятно време.

След кончината на Патриарх Алексий на 2 юни 1971 г. на Поместния събор на Руската православна църква местоблюстителят на Патриаршеския престол митрополит Крутицкий и Коломенский Пимен (Извеков) бива избран на московския Патриаршески престол. Подготвя се мирна визита на предстоятеля на Руската църква в Константинопол с посещение и на другите Поместни църкви на православния Изток. И все пак на срещата на двамата патриарси – Пимен и Атинагор – не е съдено да се осъществи. На 7 юли 1972 г. Патриарх Атинагор умира. На същия ден Патриарх Пимен изпраща на председателя на Синода на Константинополската църква митрополит Халкидонски Мелитон (Хадзис) телеграма, поднасяйки му своите съболезнования и информирайки го, че за погребението на покойния Патриарх Атинагор в Истанбул ще пристигне делегация на Руската църква в състав: Ленинградският и Новгородски митрополит Никодим, представителят на Московската патриаршия в Световния съвет на църквите в Женева проф. прот. Виталий Боровой, представителят на Руската духовна мисия в Йерусалим протодякон Владимир Назаркин и секретарят на представителството на Московската патриаршия към Световния съвет на църквите Г. Н. Скобей[14]. Телеграми със съболезнования по адрес на митрополит Мелитон

изпращат председателят на Комисията на Светия Синод по въпросите на християнското единство и междуцърковните отношения митрополит Ленинградски Никодим и новоназначеният председател на Отдела за външни църковни връзки митрополит Тулски и Бельовски Ювеналий (Поярков)[15].

На 16 юли 1972 г. се извършва изборът на новия предстоятел на Константинополската църква. Патриарх става Имвроският и Тенедоски митрополит Димитрий (Пападопулос). На 29 декември Патриарх Пимен изпраща до новоизбрания 269-ти Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх поздравително послание[16].

Важен компонент на общуването на двете Поместни църкви са контактите на ръководството на ОВЦС със задграничните йерарси на Константинополската патриаршия. През февруари 1971 г. Ленинградският и Новгородски митрополит Никодим посещава Сидни. По време на визитата му се извършват срещи и съвместни богослужения с главата на гръцката православна архиепископия в Австралия архиепископ Австралийски Йезекил (Цукалас). Вече след като напуска поста си на председател на ОВЦС, митрополит Никодим моли Патриарх Атинагор – по-малко от месец преди кончината му – да благослови ответно посещение на архиепископ Йезекил в СССР, което според ленинградския архипастир трябва да послужи за укрепването и разширяването на братските връзки между Константинопол и Москва[17]. Благоприятният отговор на Фенер идва три дни преди смъртта на Патриарх Атинагор и е подписан от Халкидонския митрополит Мелитон (Хадзис). Архиепископ Йезекил обаче така и не идва в СССР, извинявайки се с лошото си здраве и лекарските препоръки.

Поздравителна и лична кореспонденция

На укрепването на контактите между Москва и Константинопол служи и поздравителната кореспонденция по случай празниците Пасха и Рождество Христово, именните дни и значимите дати в живота на предстоятелите. През зимата на 1966 г. Патриарх Атинагор изказва думи на съчувствие и подкрепа към митрополит Никодим във връзка с болестта му, поздравява председателя на ОВЦС с именния му ден, на което руският йерарх отговаря със сърдечна признателност[18]. Впрочем, личната кореспонденция в общуването на официалните представители на двете църкви е минимална и се ограничава само с отделни прояви на внимание.

Прояви с партньорски характер в двустранните контакти

Въпреки че отношенията между двете църкви едва ли могат да се нарекат доверителни, ние се срещаме с жестове както от страна на синодалните институции на Константинополската църква, така и от страна на Константинополския Патриарх, демонстриращи определено ниво на

благоразположеност и откритост. Като потвърждение можем да посочим писмото на Патриарх Атинагор до Патриарх Алексий от 1 юли 1961 г., с което последният бива «подробно осведомен» за посещението на представители на Рим във Фенер и състоялата се обмяна на мнения[19]; информационната справка, съдържаща хронология на срещите и запис на беседите, които секретарят на Секретариата за християнско единство на Римокатолическата църква свещ. И. Вилебрандс (бъдещ кардинал и известен икуменически деец на Римската църква) води с Патриарх Атинагор, председателя на синодалния Комитет по общохристиянските въпроси митрополит Сардски Максим (Цаусис) и членовете на Комитета във Фенер на 15-16 февруари 1962 г.[20]; копие от доклада на Комитета по общохристиянските въпроси за посещението, което Кентърбърийският архиепископ Артур Майкъл Рамзи прави във Фенер през май 1962 г.[21]; справката с изложение на подробностите на срещата на Патриарх Атинагор и Папа Павел VI в Йерусалим през януари 1964 г.[22]; информационната справка от Синодалната канцелария на Константинополската църква с изложение на детайлите на срещата на делегацията на Фенер с Папа Павел VI и представители на Римската курия[23]; аналогичните справки, разкриващи подробностите на срещите на фенерски делегации с ръководителите и членовете на Съвета за външни отношения на Англиканската църква, с Кентърбърийския архиепископ Майкъл Рамзи, Утрехтския архиепископ Андреас Ринкел[24] и другите писма, информационни справки и записки през различните години, обединени най-вече от темата «взаимоотношения на Константинополската патриаршия и инославните църкви»[25].

В Москва се изпращат официалните хроники на заседанията на Светия Синод на Константинополската църква, както и на служенията и срещите на Константинополския Патриарх, съдържащи се на страниците на информационната бюлетина «Епискеписис»[26]. Информацията от този род позволяват да се наблюдава най-малкото поне външното течение на събитията в живота на Константинополската патриаршия. Понякога на страниците на «Епискеписис» се появяват недружествени публикации и коментари за живота на Руската църква. По думите на Светейшия Патриарх Пимен, такива публикации не служат за развитието на братските отношения между Москва и Константинопол и дори поставят под въпрос сътрудничеството на Московската патриаршия с константинополския център в Шамбези[27].

Свещеноначалието на Руската църква демонстрира от своя страна подкрепа за Константинополската патриаршия в моменти на изострени отношения между Фенер и държавните власти. Така например, Светейшият Патриарх Алексий ходатайства за освобождението на Солунския митрополит Пантелеймон (Папагеоргиу), поместен от гръцките власти под домашен арест. В своето послание до Патриарх Атинагор, в чиято юрисдикция е Солунската митрополия, предстоятелят на Руската църква призовава към решителен протест във връзка с «безцеремонното и беззаконно третиране на един бележит православен йерарх»[28].

По молба на Константинополския Патриарх Атинагор Патриархът на Москва и цяла Русия Алексей отделя внимание на гръцките учени, желаещи да изучават архитектурата на руските православни храмове. Един такъв учен – архитектът професор от Солунския университет Николаос К. Муцопулос – е приет лично от председателя на Руската църква. На професора е оказано цялото необходимо съдействие в неговата работа[29].

Предстоятелите на Руската и Константинополската църкви споделят един с друг информация за низвергнати от тях йерарси и клирици (в отделни случаи – и за възстановени в архиерейско достойнство лица, както става с Пафоския митрополит Фотий (Кумидис)[30]), както и за преминавания на клирици от юрисдикцията на една църква в друга[31].

Двустранният дневен ред на отношенията между църквите се допълва от въпросите на междуправославното сътрудничество, междущърковните връзки, в това число и с Римокатолическата църква, древните Източни църкви, Англиканската, Старокатолическата и други инославни църкви, православното участие в икуменическото движение, най-вече на платформата на Световния съвет на църквите.

Каналите за общуване и държавният контрол

Контактите между двете патриархии, кореспонденцията между тях се гледат под лупа от държавния Съвет по делата на Руската православна църква, впоследствие – Съвет по делата на религиите. От гръцка страна контрол над преписката се осъществява от посолството на Гърция в Москва. Междинните инстанции, през които минава писменото общуване на двата патриаршески престола, не само че забавят съществено скоростта на обмяната на мнения и взаимното споделяне на информация, но и в много случаи водят дотам, че писмата не стигат до своите адресати. Например, процесът на предаване на списъците на монасите на Руската православна църква, които трябва да попълнят състава на монашеската община на руския манастир Пантелеймон на Света Гора, заема повече от две години (от октомври 1963 г. до декември 1965 г.), а писмото на Патриарх Алексей до Патриарх Атинагор, засягащо перспективите на диалога на Православната Църква с древните Източни църкви, изпратено от Москва на 5 август 1965 г., не е получено във Фенер и през януари 1966 г.

Вместо заключение

Отношенията на Москва и Константинопол през 1960-е – началото на 1970-те се определят от дневния ред на работата по свикване на бъдещия Събор на Православната Църква и в този контекст от подготвителните предсъборни мероприятия и срещи, от контактите с Римокатолическата църква, европейските християнски църкви, от икуменическата дейност в

рамките на Световния съвет на църквите. Демонстративно доброжелателни, тези отношения изхождат от интересите на едната и другата страна. Понякога тези интереси, засягащи най-вече юрисдикционната принадлежност на църковните структури в диаспората, отношението към разколите, влизат в противоречие и довеждат до конфликти, както става в случая с предоставената от Московската патриаршия автокефалия на Американската православна църква.

Контактите между Руската и Константинополската църква не са свободни, а в условията на Студената война между СССР и САЩ и не биха могли да бъдат свободни от характера на взаимодействието на двете суперсили и техните политически съюзници. Зависимостта на Фенер от американските власти го кара да противодейства на плановете на Руската църква по преодоляване на църковните разделения в диаспората, чиято успешна реализация би означала засилване на присъствието ѝ в страните на западния свят. Този сценарий предизвиква напрежение у политическите и църковните дейци в Америка и Западна Европа, защото Руската църква е подозирана в работа за съветските власти.

В същото време трябва да се признае, че конфликтът на интереси между двете църкви не довежда през разглеждания период до замразяване или разрив на отношенията на Москва и Фенер. Кризите, студеният тон в писмата се сменят с доброжелателност, поне външна, но неизменни остават целите и задачите, стоящи пред Московската и Константинополската патриархии.

Бележки

1. Писмо на Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексий до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 25.02.1960 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1960. С. 2.
2. Писмо на Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексий до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 7.03.1953 г. // Архив ОВЦС. Д. 41. 1953. С. 1–8.
3. Писмо на Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексий до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 25.02.1960 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1960. С. 4.
4. Писмо на Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексий до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 4.03.1969 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1969.

5. Писмо на Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Пимен до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 16.03.1972 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1972. С. 3.

6. Писмо на Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексей до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 26.03.1964 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1964.

7. Писмо на Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор до местоблюстителя на Московския патриаршески престол митрополит Крутицки и Коломенски Пимен от 24.06.1970 г.; писмо на митрополит Пимен до Патриарх Атинагор от 10.08.1970 г.; писмо на Патриарх Атинагор до митрополит Пимен от 9.09.1970 г.; писмо на митрополит Пимен до Патриарх Атинагор от 14.01.1971 г.; кореспонденция между йерарсите във връзка с автокефалията на Американската православна църква от 14.01.1971 г. // Журнал Московской Патриархии. 1970. № 9. С. 6–11, 12–15; 1971. № 2. С. 2–3.

8. Писмо на Мелойския епископ Емилиан до протоиерей В. Боровой и А. С. Бувевски // Архив ОВЦС. Д. 31. (Преписка с различни лица). 1961.

9. Писмо на Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексей до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 14.08.1968 г., телеграма на Патриарх Алексей до Патриарх Атинагор от 16.09.1968 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1968.

10. Писма на Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор до Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексей от 4.09. и 15.11.1968 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1968.

11. Писмо на Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор до Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексей от 17.08.1967 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1967.

12. Телеграма на Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексей до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 14.09.1967 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1967.

13. Записка от 14.09.1967 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1967.

- 14.** Кончина Вселенского Патриарха Афинагора // Журнал Московской Патриархии. 1972. № 8. С. 1.
- 15.** Пак там. С. 1-2.
- 16.** Известительная грамота Патриарха Константинопольского Димитрия и ответ на нее // Журнал Московской Патриархии. 1973. № 2. С. 3-4.
- 17.** Писмо на Ленинградския и Ладожки митрополит Никодим до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 16.06.1972 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1972.
- 18.** Телеграма на Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор до председателя на ОВЦС митрополит Ленинградски и Ладожки Никодим от 18.02.1966 г., ответна телеграма на митрополит Никодим до Патриарх Атинагор от 24.02.1966 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1966; поздравително послание на Патриарх Атинагор до митрополит Никодим за именния му ден от 13.04.1972 г., ответна телеграма на митрополит Никодим до Патриарх Атинагор от 15.06.1972 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1972.
- 19.** Писмо на Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор до Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексей от 1.07.1961 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1961.
- 20.** Информационна справка на Синодалния комитет по общохристиянските въпроси от 24.02.1962 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1962. С. 1-13.
- 21.** Писмо на Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор до Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексей от 14.06.1962 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1962.
- 22.** Писмо на Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор до Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексей от 20.01.1964 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1964.
- 23.** Мисия на делегацията на Вселенската патриаршия в Римокатолическата църква за съобщаване на решенията на Третото всеправославно съвещание. Информационна справка на главната канцелария на Светия Синод на Константинополската православна църква // Архив ОВЦС. Д. 31. Ч. 1. 1965. С. 1-10.

24. Мисия на делегацията на Вселенската патриаршия в Англиканската църква за съобщаване на решенията на Третото всеправославно съвещание. Информационна справка // Архив ОВЦС. Д. 31. Ч. 1. 1965. С. 1-14; Мисия на делегацията на Вселенската патриаршия в Старокатолическата църква за съобщаване на решенията на Третото всеправославно съвещание. Информационна справка // Архив ОВЦС. Д. 31. Ч. 1. 1965. С. 1-8.

25. Единствено изключение е хрониката на срещата на Константинополския Патриарх Атинагор с Александрийския Папа и Патриарх Николай, изпратена от председателя на Константинополската църква на Патриарх Алексий. Писмо на Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор до Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексий от 27.03.1969 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1969.

26. «Епискеписис» е официално списание на Константинополската патриаршия, излизащо в Шамбези два пъти в месеца, започвайки от 1970 г. и досега.

27. Писмо на Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Пимен до Архиепископа на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Димитрий от 16.01.1973 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1972.

28. Телеграма на Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексий до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 18.01.1968 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1968.

29. Писмо на председателя на Отдела за външни църковни връзки на Московската патриаршия митрополит Ленинградски и Ладожки Никодим до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 13.05.1965 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1965. Ч. 1.

30. Писмо на Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор до Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексий от 29.09.1966 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1966.

31. Писмо на Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор до Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексий от 22.02.1962 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1962; Писмо на Светейшия Патриарх на Москва и цяла Русия Алексий до Светейшия Архиепископ на Константинопол – Новия Рим и Вселенски Патриарх Атинагор от 20.06.1963 г. // Архив ОВЦС. Д. 31. 1963.

